

ابتکار عمل انقلاب اسلامی در همبستگی و انسجام بخشی امت مسلمان به مثابه قدرت نرم در مقابله با دشمنان

امیرعلی کتابی^۱، نیره قوی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳

چکیده:

پیروزی انقلاب کبیر اسلامی ایران، و ویژگی اسلامی و فرامرزی آن علاوه بر تغییر ساختارها در داخل، بازتاب برون مرزی خود را با هدف زمینه‌سازی شکل‌گیری «امت واحده اسلام» در لایه‌های مختلف داشته است. از جمله این بازتاب‌ها پیشگامی در بهره‌گیری از قدرت نرم در تعامل سازنده مبتنی بر عقلانیت اسلامی با تمسک به قرآن و عترت است که هدایتگر امت مسلمان در حفظ هویت اسلامی خود در مسیر انسجام مسلمان در مقابل دشمنان در دستیابی به آرمان‌های مشترک است سؤال این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی بررسی خواهد گردید. ابتکار عمل انقلاب اسلامی ایران در بهره‌گیری از قدرت نرم دین به‌عنوان مهم‌ترین عامل در راستای انسجام بخشی مسلمانان چیست؟ یافته‌های پژوهش حاکی از این است که بهره‌گیری رهبران انقلاب اسلامی از دین موجب تشکیل مراکز و جنبش‌های اسلامی، تقریب شیعه و سنی، اجتهاد جمعی، آرمان‌سازی آزادی فلسطین، احیای نقش اسلام در روابط بین‌الملل و عقلانی کردن سیاست و... شده است. عقاید، آرمان و هدف مشترک عناصر اصلی انسجام مسلمانان می‌باشد که به‌دلیل مبانی دین اسلام و قدرت نرم دین، این اشتراکات در مقابله با دشمنان شکل گرفته است.

واژگان اصلی: امام خمینی، رهبری، انسجام، مسلمانان، انقلاب اسلامی ایران، دین، دشمنان، قدرت نرم.

۱. عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشکده الهیات و ادیان دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۲. عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) ghavi@staff.nahad.ir

مقدمه

تثبیت نظام اسلامی، توانمندی دین اسلام را برای پیاده کردن همه جانبه قوانین در اداره جوامع تبیین و مدل نوینی در مقابله با فرهنگ‌های مهاجم خصوصاً فرهنگ لیبرال دموکراسی غرب است. ایران اسلامی در تعاملات و روابط بین‌المللی با حفظ اصول و مبانی، ارزش‌ها و اهداف به‌دلیل انعطاف‌پذیری قوانین اسلامی توانسته، در ضمن تبادلات فکری، علمی و فرهنگی نقش مهمی در شکل‌دهی نظم سیاسی - امنیتی، منطقه‌ای و جهانی ایفا کند و با الگودهی به مسلمانان در مقابله با نظام سلطه در تحقق بخشی، امت واحده اسلامی، در طی چهار دهه حمایت و هدایت مردم مسلمان در مسیر انسجام بخشی را بر خود فرض دانسته و در ایجاد همگرایی و انسجام امت مسلمان با بهره‌گیری از عامل مهم اشتراک در دین مسلمین و قدرت نرم آن در اوج‌گیری جنبش‌ها تلاش مضاعف نموده. بدون شک در میان تراحات بین‌المللی ایجاد بسیج سیاسی گسترده و فراگیر براساس ظرفیت‌های اسلام و مسلمانان و هدایت و رهبری در این مسیر گامی مؤثر در دستیابی به هدف - امت واحده اسلامی - خواهد بود. بر این اساس ج.ا.ا. به‌عنوان یک ظرفیت عینی با ویژگی‌های خود، در جهت‌دهی هندسه جدید نظام بین‌الملل در جهان، با ابتکار عمل می‌تواند نقش ایفا کند. از سوی دیگر مسلمانان نیز با توجه به وجود ظرفیت‌های مختلف مادی و معنوی و آغاز مرحله نوینی از بیداری اسلامی با بهره‌گیری از ظرفیت‌های مختلف خود، خواهند توانست در راستای انسجام بخشی، چشم‌انداز و استقرار نظمی نوین درآینده، با هدفمندی و اقتدار قدم بردارند. در آراء امام خمینی همبستگی مبتنی بر دین به‌عنوان اصلی‌ترین مؤلفه جهانی شدن محوریت دارد، ایشان از مسلمانان اعم از شیعه و سنی وحدت تفسیری، «دینی» و نه «مذهبی» ارائه نموده و در عین اختلاف اعتقادی، فقهی، کلامی، انسجام وحدت مسلمانان را با اعتصام به پرچم توحید و بسیاری از اشتراکات میان مذاهب اسلامی، در برابر مشرکان ضروری می‌دانند. (قوی و امیرلو، ۱۳۹۴: ۱۶۹-۱۸۸) در این شرایط حساس و سرنوشت‌ساز رهبری نظام اسلامی با بیان شرایط کنونی جهان می‌فرمایند: «سخن ما آن است که اتاق فرمان جهان نباید با دیکتاتوری چند کشور غربی اداره شود. باید بتوان یک مشارکت دموکراتیک جهانی را در عرصه‌ی مدیریت بین‌المللی شکل داد.» (بیانات، ۹ / ۶ / ۱۳۹۱) «بنابراین وضع دنیا که در آستانه‌ی یک تحول یا در حال یک تحول است، قابل انکار نیست؛ موقعیت ویژه‌ی کشور هم قابل انکار نیست. اگر انقلاب‌ها به اذن الله واقعی بمانند و ادامه یابند و دچار توطئه یا استحاله نگردند، مسئله اصلی شما - انقلابیون - چگونگی نظام‌سازی، قانون نویسی و مدیریت کشور و انقلاب‌ها خواهد بود. این همان مسئله مهم تمدن اسلامی مجدد در عصر جدید است.» (بیانات، ۱۴ / ۱۱ / ۱۳۹۰)

چارچوب نظری

انقلاب اسلامی واجد ویژگی‌ها با اهداف فرامرزی و فراملیتی است. بر این اساس از جمله اهداف بلندمدت انقلاب ایجاد همگرایی و انسجام بخشی مسلمانان در راستای زمینه‌سازی تحقق امت واحده اسلامی در ارتباط با نوسازی نظام جهانی اسلام است. این مقاله در چارچوب اندیشه‌های رهبران انقلاب اسلامی ساماندهی شده است. در این خصوص ابتکار امام خمینی به دلیل ناامیدی از دولت‌ها این است که بیداری مردم مسلمان را عامل تحول می‌دانند، فراتر از صرف توجه به دولت‌ها و می‌فرمایند: «من امیدوارم که همه ملت‌های اسلام که به واسطه تبلیغاتی که از اجانب شد و مقابل هم قرار دارند، بیدار بشوند و همه با هم بشوند، یک دولت بزرگ اسلامی، یک دولت زیر پرچم لاله الا الله تشکیل بدهند و این دولت بر همه دنیا غلبه بکند، باید مسلمین بیدار بشوند. دولت‌ها را من از اکثرشان مأیوس هستم لکن ملت‌ها باید بیدار بشوند.» (صحیفه امام، ج ۶: ۲۱۸) امام با تکیه بر قدرت نرم اسلام چهار مؤلفه مکتب اسلام، وحدت مردم، شرایط جهانی (عرصه بین‌الملل و منطقه) و رهبری هدایتگرانه را عوامل اصلی تغییر نظام فعلی و ناعادلانه جهان به طرف نظام عادلانه می‌دانند که به دنبال آن قیام کردند و فرمودند: «ما سال‌های طولانی است که دنبال این هستیم مسلمین را با هم، هم‌قدم و هم کلام و مجتمع کنیم» (همان، ج ۱۳/۱۶۳) «اگر این‌ها با هم مجتمع باشند، حکومت بزرگی خواهند بود. هر کدام در محل خودشان، حکومت بر محل خودشان و همه با هم زیر بیرق اسلام باشند.» (همان، ج ۱۴: ۱۱۸) بر این اساس سیاست خارجی ایران در قانون اساسی هم با تکیه بر اصول ۱۱، ۱۵۲، ۱۵۳ و ۱۵۴ آرمان ایران اسلامی را سعادت انسان در کل جامعه بشری می‌داند و استقلال، آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم می‌شناسد. خصوصاً براساس اصل ۱۵۲ حمایت و دفاع از حقوق همه مسلمان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر، از جمله اهدافی است که باید متولیان ج.ا.ا در الویت کاری خود قرار دهند. در راستای تحقق اصل ۱۱ ق.ا. که همه مسلمانان جهان را امت مسلمان می‌داند، ج.ا.ا موظف است سیاست کلان خود را بر پایه زمینه‌سازی، ایجاد هم‌گرایی و انسجام فرهنگی جهان اسلام و کم کردن شکاف‌های موجود با سیاست‌های اعلامی و اعمالی قرار دهد. از جمله ابتکارات رهبری نظام اسلامی آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص بهره‌گیری از قدرت نرم اسلام برای هدایت مردم مسلمان آمده است که: «اگر انقلاب‌ها به اذن الله واقعی بمانند و ادامه یابند و دچار توطئه یا استحاله نگردند، مسئله اصلی شما - مسلمانان - چگونگی نظام‌سازی، قانون‌نویسی و مدیریت کشور و انقلاب‌ها خواهد بود. این همان مسئله مهم تمدن نوین اسلامی در

عصر جدید برای نظام‌سازی بر مبنای اسلام، کار بزرگ و اصلی امت مسلمان در راستای «هندسه نوین جهان» است. (بیانات ۱/۴ / ۱۳۹۰) آنچه ایجاد تمدن اسلامی جدید بر پایه دین، عقلانیت، علم و اخلاق را قابل تصور و برنامه‌ریزی می‌کند، هم‌گرایی دینی در پرتو اسلام و پرهیز از گرایش به لیبرالیسم، لائیسزم، ناسیونالیسم افراطی، گرایش‌های چپ و بهره‌گیری از تجارب ج.ا.ا به‌عنوان یک ظرفیت عینی توسط مسلمان، به همراه استقبال از ابتکار عمل‌های ج.ا.ا و لزوم توجه به تغییر هندسه جهانی، اساسی‌ترین قدم‌هایی است که تحقق اهداف را برای امت مسلمان میسر خواهد کرد. بنابراین چارچوب، در بیان رهبری نظام که هدف نهایی امت را ایجاد تمدن نوین اسلامی بر پایه دین و عقلانیت و علم و اخلاق می‌داند، انسجام و همدلی، منبع اقتدار و عامل تشکیل قطب قدرتمند جهان اسلام خواهد بود و این انسجام است که خواهد توانست راهبرد آرمان‌گرایانه امت را به اقدام واقع‌گرایانه متجلی گرداند. در این مقاله چگونگی انسجام مردم مسلمان مبتنی بر آراء اندیشمندان با محوریت دیدگاه امام خمینی و رهبری انقلاب اسلامی بررسی گردیده است.

روش‌شناسی تحقیق

تجزیه و تحلیل در تحقیقات به‌طور کلی بر دو قسم است: تجزیه و تحلیل کمی و کیفی. این مقاله از قسم تحقیقات کیفی با روش توصیفی تحلیلی، به بررسی موضوع پرداخته است. تحلیل کیفی در سه سطح قابل انجام است، توصیف، تبیین، تفسیر (ساعی، ۱۳۸۷: ۴۱). به‌منظور بررسی چگونگی بهره‌گیری از ظرفیت و دیدگاه‌های رهبران انقلاب اسلامی این پژوهش به صورت کیفی با استراتژی توصیفی - تحلیلی انجام پذیرفته است. ابتدا به منظور بررسی با رجوع و جمع‌آوری آثار اندیشمندان و عملکرد جمهوری اسلامی در موضوع انسجام‌بخشی به امت مسلمان و آثار امام خمینی و رهبری در موضوع لزوم هم‌گرایی و انسجام مسلمانان، سخنرانی‌ها، کتب و آرشیو فیلم‌ها. دیگر اسناد به مطالعه آثار پرداخته شده است در ادامه مطالعه و بررسی منجر به فیش‌برداری و تنظیم و دسته‌بندی موضوعی و در نهایت کدبندی و تحلیل داده‌ها انجام پذیرفت. مقوله‌های استخراج شده بیانگر چگونگی عوامل و عناصر انسجام بخش ملت مسلمان از دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی می‌باشد ضمناً علاوه بر آراء، عملکرد نظام اسلامی که مبتنی بر این دیدگاه‌ها بوده است در دستیابی به ابتکار عمل انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار گرفت و مواردی که در خصوص اقدام و عمل بوده در یافته‌ها آورده شده است. ساماندهی یافته‌ها شامل عنوان؛ مؤلفه‌های تقویت‌کننده همبستگی و انسجام مسلمانان در نمودار

شماره (۱) که شامل ابتکارات انقلاب اسلامی، ابتکار عمل امام خمینی و ابتکار عمل رهبری آورده شده است و در انتها هم در پیوند شبکه‌ای از ظرفیت‌ها در مدل محقق ساخته در نمودار شماره (۲) آورده شده است.

مفهوم شناسی

۱. انسجام: یکی از مباحثی که در حوزه مطالعه سیاسی روابط بین‌الملل مطرح شد مبحث هم‌گرایی و واگرایی بود. طرفداران نظریه هم‌گرایی سیاسی بر این باور بودند که دولت‌های ملی می‌توانند براساس اشتراک و مسائل و موضوعات مورد علاقه، همکاری کنند و به سمت هم‌گرایی پیش بروند. یکی از زمینه‌های هم‌گرایی را می‌توان دین، علائق مذهبی و مسائل اعتقادی دانست. در میان دولت‌های ملی، بعضی از حکومت‌ها بودند که بر یک موضوع اشتراک نظر واحد داشتند و آن «اسلام» بود. اسلام نقطه اشتراک بسیاری از دولت‌های ملی تلقی می‌شد که آن‌ها را به سوی هم‌گرایی دعوت می‌نمود و این زمینه‌ای بود برای به‌وجود آمدن عنوانی به نام «جهان اسلام». جهان اسلام به مجموعه‌ای از دولت‌ها اطلاق می‌گردد که دین اسلام (شیعه یا سنی) را دین رسمی کشور خود قرار داده‌اند و بدان پایبند می‌باشند. پس از شکل گرفتن این مجموعه، تلاش‌ها و کوشش‌های بسیاری انجام شد تا فاصله‌های کشورهای اسلامی با هم به حداقل ممکن برسد و تعامل و گفت‌وگو در میان آنان نهادینه گردد و ریشه اختلافات و دو دستگی‌ها خشکانیده شود. بنابراین اصطلاحی استراتژیک و حیاتی برای جهان اسلام به وجود آمده است به نام «انسجام اسلامی». انسجام اسلامی به معنای تکیه بر مشترکات و نادیده گرفتن اختلافات و حرکت در مسیر همکاری و هم‌گرایی می‌باشد. در حقیقت کشورهای اسلامی با متمرکز شدن بر آنچه میان همه مسلمانان مشترک می‌باشد، در صددند اتحادی استراتژیک بر پایه دین و یا مذهب میان خود برقرار سازند؛ در عین حالی که دولت‌های ملی اصالت خود را از دست نخواهند داد و به حیات خود ادامه خواهند داد. انسجام اسلامی، اتحادی است علیه دشمن مشترک، و پیمانی است برای زندگی بهتر در چارچوب اسلام. علاوه بر این از سوی دیگر در بیان معنای مفهوم انسجام بخشی اندیشمندان بزرگی همچون افلاطون، ارسطو، آگوست کنت، دورکیم، ابن خلدون، فارابی و در عصر کنونی امام خمینی و رهبری هم دیدگاه‌های خود را بیان نموده‌اند و می‌توان ادعان نمود که در خصوص نقش دین و مذهب به‌عنوان یکی از مهمترین عناصر انسجام بخش اجمالاً اتفاق نظر دارند با صرف نظر از تمایزات تعریف از دین در آراء این اندیشمندان

می‌توانیم شاهد نقش مؤثر و محوری انسجام بخشی باورهای دینی باشیم. از جمله آراء در موضوع نقش دین که در این مقاله عامل اصلی و محوری انسجام بخش مسلمانان است بیان شده: «جامعه‌ای که با پیوندهای اشتراک اخلاقی همبسته نشده باشد، جز توده‌ای از افراد جدا از هم نیست» دورکیم جامعه‌شناس سرشناس فرانسوی در خصوص چگونگی همبستگی و انسجام اجتماعی می‌گوید: «همبستگی اجتماعی پدیده‌ای کاملاً اخلاقی است که به خودی خود به مشاهده دقیق و اندازه‌گیری در نمی‌آید... ناچار باید... امر خارجی را که نماد آن است را بجوییم و این امر درونی را از امر بیرونی مطالعه کنیم» (بهر روز لک و حسینی، ۱۳۹۲: ۹۷) دورکیم نقش مذهب را در همبستگی برجسته می‌کند از نظر او دین مداوم جمع را می‌سازد و بازسازی می‌کند... دین ضروری حیات اجتماعی و به سبب آن حیات فردی را ابقا می‌کند» (همان). در کتاب «صور بنیانی حیات دینی» دورکیم دین و مذهب بعنوان عنصر انسجام بخش اینگونه تعریف شده است «مذهب، عبارت است از دستگاہی همبسته از باورها و اعمال مربوط به امور لاهوتی یعنی مجزا، ممنوع، این باورها همه کسانی را که پیرو آنها هستند در یک اجتماع اخلاقی واحد به نام کلیسا متحد می‌کند. مفهوم کلیسا یا امت به مفهوم امر لاهوتی و به دستگاہ باورها از آن رو افزوده شده که مذهب از جادوگری که الزاماً شامل اجماع پیروان آن در قالب یک کلیسای واحد نیست متمایز گردد.» (آرون، ۱۳۶۴: ۳۹۴). آنچه شایان ذکر است در آراء امام خمینی و رهبری انقلاب مکرراً از دین به عنوان عامل بیرونی انسجام و هم‌گرایی نام برده شده است و در عمل هم جمهوری اسلامی دین را عامل انسجام بخشی و همبستگی مسلمانان طی چهار دهه گذشته قرار داده است.

۲. امت واحده: انسجام در سایه وحدت عقیده، محکم‌ترین نوع همبستگی است که قرآن بر آن تأکید ورزیده است و قرآن نیز مؤمنان را برادران یکدیگر خوانده است: «انما المؤمنون اخوه» (حجرات/۱۰). همچنین خداوند در قرآن اتحاد و انسجام را در زمره نعمت‌های الهی بر می‌شمرد «واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا واذکروا نعمه الله علیکم». (آل عمران/۱۰۳) بنابراین گاه اسلام به مقوله «انسجام» نگاهی مبتنی بر ژرف‌اندیشی و آینده‌نگری اس. به نظر می‌رسد از جمله ثمرات این انسجام شکل‌گیری جماعت اسلامی یا به تعبیر قرآن امت واحده مسلمان باشد.

کلمه «امت واحده» در آیه ۲۱۳ سوره بقره آمده است که در تفاسیر مختلف به معنای امتی است که دارای دین حق است و در آراء اندیشمندان امت به جهت کمی و عناصر انسجام بخش متفاوت و کلان‌تر از ملت تعریف می‌شود در معنای امت فوزی اینگونه آورده است: «امت به‌عنوان یک واحد

کلان‌تر از ملت یاد می‌شود که ملت‌های مختلف را دربرمی‌گیرد و عامل انسجام، وفاق و وحدت ملت‌ها، قبایل، نژادها و گروه‌های مختلف اجتماعی می‌باشد، به عبارت دیگر با وجود کلیت خود، فروع مختلفی همچون ملت‌ها، اقوام، طوایف. گروه‌های اجتماعی را در بردارد.» (فوزی، ۱۳۷۹: ۷۲)

۳. قدرت نرم: در تعریف قدرت نرم باید گفت در مقابل قدرت سخت و نیمه سخت این نوع قدرت بیشتر ناظر به ابعاد فرهنگی، روانی و اطلاعاتی است و در عصر «استعمار نو» بیشتر به کار برده می‌شود. در این نوع از قدرت بجای تصرف و تسلط کشورها، جنگ و... اهتمام در بکارگیری ذهن‌ها و قلب‌ها می‌باشد که در به اقتاع رساندن مردم هم از ابزار رسانه، فرهنگ و... بهره برده می‌شود از جمله مهمترین عنصری که می‌توان علاوه بر فرهنگ، رسانه و دیگر ابزارهای قدرت نرم نام برد، ایدئولوژی و یا دین است. مفهوم قدرت نرمی که در اواخر دهه ۱۹۸۰ «جوزف نای» آن را ارائه کرد. موجب شده است تا آراء و نظریاتی که در حوزه تشریح چگونگی کاربست نرم قدرت در سیاست خارجی تقدم و اولویت دارند مانند نظریه (جنگ عادلانه) و یا صلح دموکراتیک و یا نظریه فرهنگ جهانی والرشتاینی، قدرت نرم مورد غفلت و کم توجهی قرار گیرند. از جمله دیگر اندیشمندان «آنتونیو گرامشی» (۱۹۲۷-۱۸۹۱) از بنیان حزب کمونیست ایتالیایی در چهارچوب تحلیل انتقادی است. در نظر او «اگر جامعه‌ای بهتر از سایرین جهان را تبیین کند در بعد هدایت و رهبری فرهنگی جوامع دیگر نیز موفق تر بوده و عملکرد سلطه‌طلبانه‌اش مشروعیت کافی خواهد داشت. رهیافت او در برابر ساختارگرایی انتزاعی قرار می‌گیرد، زیرا واجد یک وجه انسان‌گرایانه و یک وجه تاریخی است. (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۲۲۸) تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل در نگاه گرامشی تصویرسازی از نظم جهانی اینگونه تصویرسازی می‌شود. در نظر او چیرگی فراتر از وجود یک دولت مسلط به «اتحادی فراملی از نخبگان» اشاره دارد که بر مبنای ارزش‌های مشابه شکل گرفته و در مسیر تعیین منافع متقابل، آرمان‌ها و ایدئولوژی‌های مشترک (در چهارچوبی از توافق و رضایت) به پیش می‌رود. (کیوان حسینی، ۱۳۸۷: ۷۵).

یافته‌ها تحقیق

مقولات ایجاد همبستگی و انسجام مسلمانان

انقلاب اسلامی ایران در بین مردم، اندیشمندان و نخبگان جهان اسلام با بهره‌گیری از دین موجب تحولاتی بنیادین و انسجام‌زا گردید که اهم آن عبارتند از:

۱-۱. بهره‌گیری از دین اسلام به عنوان قدرت نرم: دین اسلام و احیاء تفکر اسلامی را به عنوان مهمترین عامل انسجام مسلمانان در عصر امروز می‌توان نام برد. فرد هالیدی انقلاب ایران را سرآغاز رشد اسلام‌گرایی و نخستین انقلاب در تاریخ جدید می‌نامد که ایدئولوژی حاکم، شکل سازمان، انحصای رهبری کننده و هدف‌های اعلام شده آن همه در ظاهر و باطن مذهبی هستند. (فراتی، ۱۳۸۱: ۶) در فلسطین گروه‌های مقاومت فلسطین به ایدئولوژی ناسیونالیستی و چپگرایانه اعتقاد داشتند اما بعد از انقلاب ایران زمینه برای ورود جریانات اسلامی در فلسطین راه را هموار کرد. (علوی و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۸۱) جنبش اخوان در سوریه، عراق، لبنان و خلیج فارس بیشترین انگیزه جهت حکومت اسلامی را از ایران گرفت و مصر با دارا بودن جناح‌های رادیکال نظیر جنبش الیسار الاسلامی به رهبری حسن حنفی با ترجمه کتاب حکومت اسلامی امام از انقلاب در راستای احیاء تفکر و هویت اسلامی الهام گرفت. در مصر فعالیت‌های «نهضت جمعیت رشاد اسلامی» (جماعه الهدایه) با رهبری شیخ حافظ علیه سیاست‌های دولت گسترش و تقاضای اجرای شریعت شد که موجب گردید دانشجویان مسلمان در دانشگاه‌ها ناآرامی‌هایی را برپا و با اعتراضات مردمی علیه حسنی مبارک خواهان اجرای شریعت شدند. (همان ۱۱۸/ - ۱۱۴) در مقطعی که تمایز و تعارض علم و دین در غرب طرح و به گفته مارکس دین افیون توده‌ها نام گرفت و بسیاری از مسلمان عملاً تز جدایی دین و سیاست را پذیرفته بودند انقلاب اسلامی بر پایه دین به پیروزی رسید و پیروزی انقلاب نه تن‌ها، تز جدایی دین و سیاست عملاً مردود شمرد بلکه پیوند دین و سیاست را قابل طرح و کارآمد جلوگر کرد.

۲-۱. تشکیل مراکز و جنبش‌های اسلامی: ایجاد نظام ج.ا. نمایانگر حیات بخشی به اسلام شد. حزب «الدعوه» که یک تشکیلات سیاسی به رهبری آیت ا... محمدباقر صدر بود، وقوع انقلاب را مایه حیات بخشی، احیاء و توسعه فعالیت‌های خود می‌داند. (حشمت‌زاده، ۱۳۸۹: ۸۴) و به برکت تأثیرپذیری از انقلاب، حزب ا... لبنان تشکیلات خود را ارتقاء بخشیده. حسین فضل ا... رهبر شیعیان لبنان می‌گوید: «پیروزی انقلاب اسلامی ایران خط جدیدی در حرکت سیاسی منطقه بوجود آورده است» (علوی و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۵۱) در بحرین تشکیل جبهه اسلامی برای آزادی بحرین تشکیل شد و در افغانستان تأثیر بخشی انقلاب به دلیل اشتراکات زبانی و فرهنگی بیش از دیگر کشورها بوده و تشکیل گروه‌های هشتگانه شیعه و هفتگانه سنی برای دفع اشغال ارتش سرخ شوروی از جمله مصادیق تأثیرپذیری از انقلاب است. همچنین ارتقاء بیشن سیاسی در پاکستان خصوصاً در نسل

جوانبه تشکیل «نهضت اجرای فقه جعفری» انجامید. عربستان با چالش‌های چند جانبه مواجه شد و مصر با تشکیل سازمان «الجهاد» انورالسادات را ترور کردند. اخوان المسلمین در کشورهای مختلف، سوریه و حرکت‌های جهادی در فلسطین نیز در الهام‌گیری از انقلاب ایران مبارزه بی‌امان خود را تاکنون ادامه داده‌اند. (کمجیان، ۱۳۷۷: ۱۵۵) در آسیای مرکزی تاجیکستان، ازبکستان، قفقاز و تشکیل حزب اسلامی جمهوری آذربایجان از جمله آنهاست. آیت‌ا... بروجردی به جهت تقویت وحدت با تاسیس، دارالتقرب همت گماشتند و بزرگانی چون: آیت‌ا... محمد حسین آل کاشف الغطاء، عبدالحسین شرف الدین، مفتی اهل سنت عبدالمجید سلیم مرجع بزرگ، شیخ حسن البناء مؤسس و رهبر اخوان المسلمین فتوای معروف شیخ محمود شلتوت «پیروی از مذاهب امامیه، چه در عبادت و چه در معاملات عیناً مانند پیروی از مذاهب چهارگانه تسنن برای مسلمین مجاز و مشروع است» از جمله نتایج تلاش‌های دارالتقرب

۳-۱. تقریب بین شیعه و سنی: پیروزی انقلاب اسلامی در رأس این حرکت تحول آفرین امام خمینی و طی چهار دهه گذشته آراء رهبران انقلاب اسلامی در واقع هدایتگر امت مسلمان بوده‌اند. در نظر فولر امروزه ایران، نه یگانه مرکز مذهبی تشیع، که صرفاً مهمترین مرکز آن است... دیدگاه‌های خمینی ندای وحدت بخشی برای شیعیان بود... و افراد علاقمند به سیاست را تحت تأثیر قرار داده، تا الگوی عمل آنان قرار گیرد... ایران در نظر غیرشیعیان و حتی عرب‌ها و مسلمانان سکولار، نمادی قدرتمند از مبارزه با امپریالیسم است. ایران شاید به دلیل تو سعه دموکراتیک به تد ریح به سوی شکل‌گیری دموکراسی اسلامی پیش برود. (فولر و فرانکه، ۱۳۸۴: ۱۵۰-۱۶۳) به گفته ریئس مرکز اسلامی لندن در عصر حاضر شخصیت امام خمینی، تجلی اصلی از رهبری اسلامی برای نهضت جها نی اسلام است و شیخ الازهر مصر اظهار می‌دارد «امام خمینی مسلمانی راستین و برادر اسلامی ماست و همچنان من، در زیر پرچم اسلام حرکت می‌کنم.» (بیرکی، ۱۳۸۵: ۲۵۸) بنابراین امام خمینی و رهبری در باور بسیاری از مسلمانان، قلب تپنده اسلام و پیشرفت مهم مواضع اسلامی را در جهان معاصر محقق ساختند که همبستگی و پیوند امت شده و چهره جدیدی از اسلام را ارائه کرده. دکتر کلیم صدیقی اندیشمند پاکستانی می‌گوید: «... هیچ بخشی از امت اسلام در خارج از طیف نفوذ انقلاب اسلامی و حکومت اسلامی قرار ندارد. اکنون ایران به‌صورت آهنبای افکار سیاسی و جهان‌بینی تمامی مسلمانان قلمداد می‌گردد.» (صدیقی، ۱۳۷۹: ۸۶) این گفتار حاکی از در متن قرار گرفتن تشیع اسلام است تا قبل از انقلاب جهان اسلام تن‌ها در جوامع اهل سنت ملاحظه می‌شد و

به‌طور کلی نسبت به جهان شیعه بی‌توجهی می‌شد و از مطالعه و شناخت روی آنها غفلت می‌کردند. (محمدی، ۱۳۹۰: ۳۰) حزب ا... لبنان توانست خود را محبوب مردم مسلمان و مسیحی و در خط مقدم مبارزه با اسرائیل ایفای نقش نماید.

۴-۱. **اجتهاد جمعی:** با در نظر گرفتن تحولات تاریخی فقه و اجتهاد و توسعه مباحث حقوقی، در فقه شیعی و مذاهب اهل سنت لازم است، تأملاتی جهت یافتن وجوه مشترک آراء فقهاء انجام پذیرد، تا با «اجتهاد جمعی» کشورها بتوانند راهگشای رفع بسیاری از مشکلات امت مسلمان در سطح حکومتی باشند. (عمید زنجانی، ۱۳۹۰: ۱۶۳) مسلمانان برای دستیابی به اهداف در مقابل دشمنان لازم است گفتمان‌های مشترک را به عنوان یک کارگزار در عرصه بین‌الملل با حفظ ملزومات امت و رفع تعارضات با همگرایی داشته باشند.

۵-۱. **دشمن‌شناسی و آرمان‌سازی آزادی فلسطین:** اعلام لزوم تلاش برای محو اسرائیل و طرح آزادی قدس و کشور و مردم مسلمان فلسطین بعنوان آرمان مشترک. در ادامه ایجاد انسجام و همبستگی در بین مسلمانان جهان با هدف به انزوا کشاندن اسرائیل به عنوان دشمن مشترک.

۶-۱. **پیشرو بودن ایران اسلامی:** ابتکار عمل مسلمانان در ایران در بهره‌گیری و اتکا به دین اسلام در انسجام بخشی را مطهری اینگونه تبیین می‌کند «خدمت یک قوم به یک دین این است که نیروهای مادی و معنوی خود، ذوق و استعداد، فکر و ابتکار خود را در اختیار آن قرار دهد. ایرانیان بیشتر از هر ملتی نیروهای خود را در اختیار اسلام قرار داده و این همان خدمت تمدن کهن ایرانی به تمدن جوان اسلامی است.» (مطهری، ۱۳۸۳: ۳۲۳) به‌دلیل این ویژگی دردشناسی و ارائه راه‌های علاج بود که سید جمال در میان اصلاح‌گرانی مانند عبده، کواکبی، اقبال و... بین مسلمانان شیعه و سنی بعنوان پیش‌رو در بیداری‌سازی و منادی وحدت امت مسلمان پذیرفته شده است. از نیمه دوم قرن نوزدهم جنبش اصلاحی و نوعی بیدارسازی و تجدید حیات در جهان اسلام در ایران، مصر، سوریه، لبنان، شمال آفریقا، ترکیه، افغانستان و هندوستان و... به دنبال چند قرن رکود صورت گرفته است و سید سلسله جنبان این بیداری‌سازی است. او مزمن‌ترین درد جامعه اسلامی را استبداد داخلی و استعمار خارجی می‌دانست که باید با اتحاد شیعه و سنی و همبستگی دین و سیاست از میان برداشته شود منظور سید از اتحاد، اتحاد مذهبی که امری غیرعملی است، نبوده، منظور اتحاد جبهه‌ای و سیاسی بوده یعنی تشکیل صف واحد در مقابل دشمن، قومیت پرستی، ملیت پرستی، سیاست تشدید نزاع‌های مذهبی و قطعه قطعه کردن سرزمین اسلامی کوچک و قهرا رقیب. (مطهری، ۱۳۸۴: ۳۳۶-۱۶)،

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی امام خمینی صدور انقلاب را بعنوان یک استراتژی کلان و رسالت جهانی انقلاب اسلامی به منظور انسجام بخشی و گسترش اندیشه‌های اسلام موضوعیت بخشید امام فرمودند: «ما انقلابمان را به تمام جهان صادر می‌کنیم» (صحیفه امام، ۱: ۲۶۶) و در مورد لزوم بیداری مسلمانان در نتیجه صدور انقلاب می‌گوید: «اینکه می‌گوییم باید انقلاب ما به همه جا صادر شود، این معنی غلط را از آن برداشت نکنید که ما می‌خواهیم کشورگشایی کنیم معنی صدور انقلاب ما این است که همه ملت‌ها بیدار و دولت‌ها بیدار بشوند و خودشان را از این گرفتاری‌هایی که دارند برهانند» (همان، ۱۳: ۱۲۷) در واقع در نظر امام خمینی صدور انقلاب مقدمه بیداری و بیداری و هویت بخشی عامل انسجام در ابعاد مختلف است. در راستا جهت‌دهی و حمایت از مبارزات حق طلبانه که از اهداف انسجام و یا به دیگر تعبیر از نتایج انسجام می‌تواند باشد در «سیاست خارجی ج.ا.ایران نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری و دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز با دول غیر محارب مسلمان است» (اصل ۱۵۲ و ۱۵۴) به‌عنوان یک استراتژی پذیرفته شد. در نتیجه، در ق.ا.ج.ا. تلاش شده است تا حمایت از انسجام امت مسلمان در راستای گسترش روابط بین‌المللی با دیگر جنبش‌های اسلامی قوانین مدون شود تا زمینه‌سازی تشکیل امت واحد اسلامی را هموار گردد.

۷-۱. ابتکار عمل انقلاب اسلامی ایران در ایجاد انسجام و همبستگی مسلمانان

۷-۱-۱. ابتکار عمل جمهوری اسلامی ایران

براساس پیشگفته، و بعد از چهار دهه، ثبات و استقرار نظام اسلامی نشان از این مهم دارد که مردم مسلمان به‌دلیل پیوندهای مشترک اعتقادی و مبانی معرفتی با الهام‌گیری از این الگوی عینی می‌توانند در درون ساختارهای استعماری کشور خود تحولاتی رو به رشد و تمدن‌زا را ایجاد نمایند. از سوی دیگر امام خمینی با تز صدور انقلاب در جهان مطرح کردند که تبلور آن را در ق.ا.ج.ا. شاهدیم. در مقابل برای مردم مسلمان نیز فرمودند: «هان ای مسلمانان جهان و مستضعفان گیتی! به پا خیزید و مقدرات خود را بدست بگیرید. تا کی نشسته اید که مقدرات شما را وانشگتن یا مسکو تعیین کنند، تا کی سرزمین مقدس فلسطین، لبنان و مسلمانان مظلوم آن دیار زیر سلطه جنایتکاران به سر برند و شما تماشاچی باشید.» (صحیفه نور، ۱۴: ۵۹) نتیجه اینکه هویت مشترک مسلمان بودن جهت همبستگی و انسجام، عنصری محوری است. در ایران عواملی مانند: ۱- نعمت رهبری شایسته، مصمم و شجاع و مردمی مصمم و همگام با رهبری. ۲- تحقق نسبی شعار «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی». ۳- استقرار و ثبات بعد از

پیروزی بمدت چهار دهه. ۴- پیشرفت‌های حاصل در ابعاد مختلف علمی، فرهنگی و سیاسی، نظامی ظرفیت و زمینه مناسبی برای ابتکار عمل ج.ا.ا در راستای، انسجام و هم‌گرایی برای امت مسلمان در ابعاد مختلف فراهم آورده است. که مهمترین آن عبارتند از:

اول: نظریه پردازی

پیروزی انقلاب اسلامی برخی از مفاهیم فلسفه سیاسی رایج را با پیوند دین و سیاست به چالش کشید و با اعتقاد به پیوند ناگسستنی آنها، پای در نظریه پردازی در محورهای ذیل گذاشت که این تغییرات نشان از نوزایی انقلاب اسلامی است.

الف) تغییر مفهوم قدرت و اقتدار بدون اتکای صرف به امور مادی مبتنی بر نگرش مردم

سالاری دینی

ب) حکومت جهانی مبتنی بر معنویت: ابتناء گفتمان انقلاب اسلامی بر اسلام با ماهیت جهانی و آینده‌ای مملو از امید، بالندگی و غلبه بر ظلم و باورمندی به برپایی عدالت در افق حکومتی جهانی همراه است و عاملی برای نجات مسلمین از یاس، ناامیدی و گرفتاری در بی‌آیندگی و بی‌هویتی است که موجب هویت بخشی و انسجام بخشی به امت مسلمان است. که براساس نجات بخشی حتمی جهان با ظهور منجی شکل گرفته. این نگاه بر خلاف جهانی سازی غرب در یکسان سازی فرهنگی براساس لیبرال دموکراسی غربی است.

ج) باز تعریف مفهوم مشروعیت: باز تعریف مفهوم مشروعیت که، صرفاً به معنای تکیه بر آراء اکثریت باشد و تعریف آن با ابتناء بر دین به معنی مشروعیت حاکمیت مبتنی بر نصب از سوی خدا یا فرد، ماذون از سوی اوست و بر اساس شرع و خواست مردم اعمال قدرت و نظارت می‌کند. در این مدل، مشروعیت به معنای حقانیت است که با توجیه عقلانی لزوم تشکیل حکومت توسط فقهاء و وجوب اطاعت مردم به عنوان وظیفه و تکلیف انجام گیرد. این مدل به عنوان مردم سالاری دینی ارائه می‌گردد.

د) عقلانی کردن سیاست: از منظر امام ساحت‌های مختلف وجود انسان، در سه سطح ۱- عقلانیت معرفتی ۲- اخلاقی ۳- ابزاری، قابل ترسیم است تا انسان با توجه به مبدأ و معاد و تامل در وسایل نیل به مقاصد و نحوه ورود و خروج در اعمال سیاسی و اجتماعی و نحوه به کارگیری ابزار به سعادت برسد. (معینی پور و لکزایی، ۱۳۹۱: ۲۸) در این سه ساحت، تبیین عقلانیت به معنی نیرویی است که خرد انسانی را استخراج می‌کند و آن را بر تفکرات انسان حاکم قرار می‌دهد. در این دیدگاه، عقل است که انسان را به دین راهبرد می‌دهد و انسان را سوی به دین می‌کشاند. بنابراین عقلانیت از

نظر امام بر خلاف عقلانیت سکولار، تحت تصرف و تربیت شرع است و هدف و سبقه‌ای هم سو با دین دارد. (قوی و امیرلو، ۱۳۹۴: ۱۶۹-۱۸۸)

ه) احیای نقش اسلام در روابط بین‌الملل: نقش راهبردی ایران در خاورمیانه و جهان موجب بازگشت دین به عرصه روابط بین‌الملل به‌عنوان عامل تأثیرگذار موجب به چالش کشیده شدن نظریه‌های روابط بین‌الملل که اساسا روابط و نظریه‌ها بر پایه سکولار حاکمیت یافته بود گردیده «دیگر قدرت تبیین نظریه‌های موجود برای انقلاب اسلامی کافی نیست. به این دلیل برخی از نظریه‌ها پردازش شده، یا چرخش در نظریه رخ خواهد داد در نگاه بعضی هم نظریه جدید تولید شده است. با عنایت به اینکه انقلاب ایران به دلیل ماهیت فراملیتی و اهمیت راهبردی خلیج فارس و خاورمیانه یک رویداد و پدیده بین‌المللی است. تأثیر انقلاب صرفا یک تأثیر مستقیم و علنی نیست بلکه ایده‌ها، آرمان‌ها و اندیشه‌های آن به صورت متغیرهای واسطه ای تحولاتی را پدید آورده‌اند که نظریه‌های روابط بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده». (فیروزآبادی و فرازی، ۱۳۹۱: ۲۸) استمیل می‌گوید: از نظر تاریخ مهمترین پی‌آمد انقلاب، ممکن است اثبات ظهور مذهب به عنوان یک نیروی مهم سیاسی باشد. با در هم آمیختن ایدئولوژی حکومت الهی و قدرت انبوه مردم بر مبنایی درست، مشق دیگری از انقلاب ارایه می‌شود که نمونه‌های دیگر را تکامل می‌بخشد... اگر این پدیده به موجودیت و مقاصد خود ادامه دهد، روش دیرین غرب را مبتنی بر جدایی حکومت و کلیسا - دین - تغییر خواهد داد. (استمیل، ۱۳۷۸: ۴۳۷)

دوم: نهادینه‌سازی استراتژی واحد مبتنی بر هدف مشترک جهان اسلام

الف) انسجام بر محور عقیده، هدف و دشمن مشترک: با جنایات آمریکا و اسرائیل نه فقط برای مسلمین بلکه برای جهانیان آشکار شده است که امروز فلسطین در رأس مصیبت‌ها برای انسانیت و بشریت است. یکی از مسایل مهم در نظر امام خمینی و رهبری نظام اسلامی نابودی اسرائیل بوده و خواهد بود. نامگذاری روز قدس و اعلام موضع روشن، قاطع و صریح رهبری و ملت ایران از فلسطین و شعار سرنگونی اسرائیل توسط ملت‌های مسلمان شنیده و بهره‌گیری از باورمندی و پابندی به این آرمان موجب ایجاد انسجام برای مبارزه علیه صهیونیسم شده است و به‌عنوان استراتژی واحد در سال ۱۳۹۰ در تهران به‌عنوان موضوع محوری در اجلاس بین‌المللی مجمع بیداری اسلامی مورد تصویب قرار گرفته است.

ب) **استراتژی مشترک، الگوهای متکثر:** جمهوری اسلامی واجد زایش فکری در مفاهیم و ابعاد مختلف را در «مردم‌سالاری دینی» «ابتناء تمدن بر معنویت» «کرامت انسان» «آمیختگی دین و زندگی» را مطرح کرده است. جمهوری اسلامی به دلیل ویژگی‌های خود به‌عنوان یک الگو می‌تواند قوام بخش هم‌گرایی، با الهام‌گیری مسلمانان جهت برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری باشد. مسلماً جمهوری اسلامی نمونه غایی از و نهایی یک نظام اسلامی نیست و لزومی ندارد که همه به‌دنبال شبیه‌سازی از این مورد باشند و ملت‌ها می‌توانند در صورت تلاش، کار جامع‌تری از نمونه جمهوری اسلامی را به منصه ظهور برسانند.» (بیانات/۵/۲۵/۱۳۸۳)

ج) **گفتمان تمدن‌سازی اسلامی:** انقلاب اسلامی ایران برای اولین بار در عصر معاصر اصطلاح «امت اسلامی» به‌عنوان یک مفهوم انقلابی را وارد ادبیات سیاسی جهان کرد و با استراتژی صدور انقلاب این مفهوم به‌عنوان الگوی ابتدا در منطقه جایگاه خود را تعریف کند و فرآیند تبدیل شدن به یک قدرت هژمون را پیشه کرد که امروز پس از چهار دهه تلاش و بالندگی توانسته است. الگویی که با وجود هژمون‌های برون‌زا و مداخله‌گر مزاحم توانست به تقویت موقعیت و توسعه نفوذ خود ادامه دهد و در ادامه حوزه نفوذ منطقه‌ای خود را به حوزه جهان اسلام ارتقا دهد. آنچه واکنش غرب علیه ایران را برانگیخته، ظرفیت تمدن‌سازی انقلاب اسلامی و خیزش مجدد فرهنگ و تمدن اسلامی برگرفته از روح قدرت نرم اسلام و قابلیت نفوذ آن در سطح جهان است. خصوصاً آنکه خیزش اسلامی از نقاط مختلف جهان اسلام درنور دیده است. ایران در شرایط فعلی نظم نوینی را نوید می‌دهد که بنیادهای معادلات سیاسی و امنیتی موجود را در اشکال نرم و سخت با چالش‌های جدی و بی‌سابقه مواجه کرده است

د) **گفتمان افول نظام سلطه در هندسه نوین جهانی:** امروز بر ملت ایران خصوصاً و بر جمیع مسلمانان عموماً واجب است این امانت الهی را که در ایران به‌طور رسماً اعلام شده و در مدتی کوتاه نتایج عظیمی به بار آورده با تمام توان حفظ نموده و در راه ایجاد مقتضیات بقاء و رفع موانع و مشکلات آن کوشش نمایند و امید است.» (وصیتنامه امام) فرموده امام «ما معادله و معیارهای اجتماعی و سیاسی ای که تا به حال به واسطه آن تمام مسائل جهان سنجیده می‌شده است را شکسته‌ایم. ما خود چارچوب جدیدی ساخته‌ایم که در آن عدل را ملاک دفاع و ظلم را ملاک حمله گرفته ایم...» (صحیفه امام، ۱۱: ۱۶۰). در خصوص نقش انقلاب ایران در انسجام برای استفاده از قدرت نرم «مارگارت تاجر» در ابتدای پیروزی انقلاب که گفته بود: «از حضور فرهنگ اسلامی ایران نگرانیم.»

(استمپل، ۱۳۷۸: ۴۳۶) و جان نوران می‌گوید: «در ایران طوفانی برخاست که امواج تکان دهنده‌ای را متوجه آمریکا، سیاست سازان بین‌المللی و نیز محافل آکادمیک و دانشگاهی نمود که تا به امروز ادامه دارد.» (محمدی، ۱۳۸۵: ۴۴) نشان نقش‌آفرینی اسلام در نظام بین‌المللی است غرب امروز در حالت دفاعی است و توسط شعارهایی نظیر «سوسیال دموکراسی» و «پایان تاریخ» فوکویاما هم اکنون یک «نظام نوین جهانی» قانونی می‌شود و نبرد بین تمدن اسلام و تمدن منحن غرب جایگاه مرکزی تاریخ را برای بیشترین سال‌های قرن بیست و یکم اشغال خواهد کرد. (صدیقی، 1384: ۱۶۳) اکنون زمان آن رسیده است تا در جهت ادغام مجدد جوامع اسلامی و از میان برداشتن مرزهای مصنوعی و حکومت‌های وابسته در جهان اسلام وارد عمل شویم. پیروزی کذایی غرب بر اسلام در قرن بیستم در عمل به پایان عمر خود رسیده است. از این به بعد اسلام نقش عمده‌ای در تعیین شکل جهان طی بیست، پنجاه و یا صد سال آینده خواهد داشت «نظم نوین جهانی» شعاری تبلیغاتی است و طوری برنامه‌ریزی شده تا ما باور کنیم که غرب شکست‌ناپذیر است! تجارب انقلاب اسلامی و حکومت اسلامی در ایران باید با یکدیگر جمع شوند و از طریق نهضت اسلامی کانالیزه شوند (همان، ۱۷۴) اساساً مختصات هندسه جدید جهانی، ساختن جهانی بدون معادلات و قطب بندی‌های مرسوم است و لازمه آن عدم تعهد کشورها به شرق و غرب و سایر قطب‌هاست. (بیانات ۸۷/۱۲/۶). «آنچه که وظیفه‌ی امروز ماست، حفظ این هندسه‌ی عظیم است؛ این را باید حفظ کرد. باید در حفظ این هندسه، مرزبندی کرد. اساس نظام، هندسه‌ی کلی نظام، نقشه‌ی جامع نظام است. (بیانات ۸۷/۱۲/۶) لازم به ذکر است که، باید گفت میان آرمان‌ها و ضرورت‌ها باید فرق گذاشت. با توجه به واقعیت و ضرورت‌های فعلی نظام جهانی، منطق اسلام این است که اگرچه، دین اسلام منطبق با فطرت انسانی است و آرمان‌های خود را نیز در این راستا بیان نموده است، اما همیشه در کنار واقعیت‌ها، مقدوریت‌ها و محدودیت‌ها، جوامع و شرایط مسلمانان چگونگی تکلیف را نشان می‌دهد و با پذیرش تنوع فرهنگی، زبان، نژاد، ملیت‌ها و دیگر شاخص‌های نظام دولت - ملت پیام جهانی خود را عرضه و خود را حمایت‌گر مستضعفان تحت ظلم قرار می‌داند

۲-۱-۷. ابتکار عمل امام خمینی در انسجام بخشی مسلمانان طی دهه اول انقلاب اسلامی

از جمله راهبردهای مهم و زیربنایی جهت توان‌افزایی و انسجام امت مسلمان، «شکستن مرزهای دانش، آزاداندیشی و پرهیز از تحجر و مقابله با فرهنگ معارض (غرب) است که موجب می‌گردد، امت مسلمان بتواند در منش همگرایی هویت اصیل اسلامی خود را حفظ و در مواجهه با

فرهنگ‌های مهاجم توان ایستادگی را داشته باشد و به اجبار و نیاز در ابعاد مختلف وابسته به دشمنان بنا شده باشد» (معینی‌پور و لکزایی، ۱۳۹۱: ۲۸) در این خصوص بی‌تردید بهره‌گیری از قدرت سخت و قدرت نرم اسلام از عناصر مهم ایجاد انسجام مسلمانان است. کنت دمارانش «رئیس دستگاه جاسوسی فرانسه» این است که: «انقلاب اسلامی، مهلک‌ترین جنگ تاریخ است که دورنمای عینی پایان تمدن غربی را نشان می‌دهد». (فضلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۱۷). از سوی دیگر با اتمام عمر نظام دو قطبی در جهان، اسلام از جمله رقیبانی است که موجودیت غرب را تهدید و به چالش می‌کشد. انقلاب اسلامی با عبور از مرحله تشکیل و پایه‌ریزی نظام و تثبیت آن، موهبت الهی است که به امت اسلامی ارزانی شده و نویدبخش نظام‌سازی نوین اسلامی به‌عنوان مقدمه تمدن اسلامی است. گورباچف با «گلا سنوست و پروستوریکا» در شوروی، فروپاشی نظام شرق را اعلام و وال استریت را یادآور فروپاشی شوروی نامیده و اظهار داشته است برای حل این بحران باید نظام جدیدی در جهان ایجاد شود. از سوی دیگر، ایران با احیاء جنبه سیاسی اسلام و هدایت معنوی جوامع اسلامی، موج عظیمی را در مقابله مادی‌گرایی برپاکرده (کویچال، ۱۳۸۳: ۸۷). براساس آراء و رهنمودهای امام خمینی و ابتکار او در استفاده حداکثری از قدرت نرم اسلام در فرآیند ساختارسازی است که کارکرد آن همبستگی و انسجام مسلمانان جهان با بعد و قرب مکانی است. تشکیل سازمان‌ها و مراکز به منظور تعاملات فکری، فرهنگی و علمی مانند مرکز جهانی علوم اسلامی (جامعه المصطفی‌العالمیه)، سازمان ارتباطات اسلامی، تأسیس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، نام‌گذاری هفته وحدت و تشکیل کنفرانس‌ها وحدت اسلامی، شاهدهی گویا بر این مدعاست که ایران، همواره منادی راستین لزوم همبستگی مسلمین به مفهوم «اتحاد پیروان مذاهب مختلف در عین اختلافات مذهبی، در برابر بیگانگان است و نه به مفهوم حصر مذاهب به یک مذهب و یا اخذ مشترکات مذاهب و طرد متفرقات آنها - که نه معقول و منطقی است و نه مطلوب و عملی - منظور متشکل کردن مسلمین است در یک صف در برابر دشمنان مشترکشان» (مطهری، ۱۳۸۵: ۲۱۲) و از جمله ساختارهای انسجام بخش برگزاری کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی درسی و هفت دوره، ارزنده‌ترین همایش جهانی اندیشمندان مذاهب اسلامی است که تاکنون برگزار شده است. همانگونه که امام خمینی فرمودند: «امروز تکلیف این است که همانگونه که ایران قیام کرد..... دولت‌ها و ملت‌ها هم با ایران هم‌قدم باشند تا اینکه ان‌شاءالله اساس ظلم از بشر بر چیده شود و پرچم اسلام در تمام کشورها به اهتزاز درآید» (همان، ح ۱۶، ۱۰/ ۱۲/ ۱۳۶۰) و در خصوص دشمن مشترک تأکید داشتند که «اسرائیل

باید محو و نابود گردد». بی تردید نحوه ظالمانه شکل‌گیری رژیم صهیونیستی، رفتار تجاوزگرانه آن، ایدئولوژی افراط‌گرایانه صهیونیسم و پی‌بردن به اهداف غربی‌ها از تاسیس چنین رژیمی در همسایگی آنها موجب شده است تا زمانی که راه‌حلی عادلانه برای مسأله فلسطین به اجرا درنیامده است، این موضوع همچنان یکی از ریشه‌ها و انگیزه‌های بیداری اسلامی و گرایش به اسلام‌گرایی است. اگرچه مسأله بیداری اسلامی قبل از ایجاد بحران فلسطین و اشغال این کشور نشو و نمو یافته است.

جمهوری اسلامی ایران از بدو تأسیس ضمن قطع مطلق روابط با رژیم صهیونیستی، به صورت رسمی خود را حامی ملت فلسطین می‌داند و سعی کرده است مسأله فلسطین را از حالت اختلاف اعراب - اسرائیل به نزاع دنیای اسلام - رژیم اشغالگر تبدیل کند که نمونه عینی آن اعلام روز جهانی قدس در راستای انسجام مسلمین علیه اشغالگران در آخرین جمعه ماه مبارک رمضان از سوی حضرت امام خمینی بوده است. که بعد از دهه‌های متمادی همچنان روز قدس در جهان اسلام آرمان مشترک و انسجام‌زا بشمار می‌آید. از جمله ابتکارات امام خمینی در نظر اندیشمندان الگوسازی برای کشورهای مسلمان بود و «بیشتر کشورهای اسلامی تأثیر ایران انقلابی، غیرمستقیم بوده و ایران عمدتاً نقش الگو را داشته است. مهم‌ترین تأثیر آن بر جهان اسلام در سطح افکار و ایدئولوژی است. نسل مسلمان بعد از انقلاب در سراسر جهان پذیرفته‌اند که اسلام برای اصلاح سیاسی و اجتماعی برنامه دارد» (اسپوزیتو، ۱۳۸۲: ۳۳۱) انقلاب ایران مدل‌های جدیدی از اعمال حاکمیت را با توجه به اهداف و ظرفیت‌های مشترک و چنگ زدن به ریسمان الهی و سنت پیامبر ۲- امر به معروف و نهی از منکر و مراعات حقوق برادری. (شیعه و سنی) ۳- بیان پیامدهای بنیان افکن اختلاف‌های مذهبی و تحریک نکردن هم‌کیشان مذهب‌ان متعصب. ۴- بهره‌گیری از برنامه‌های عبادی - سیاسی گروهی، مثل نماز جمعه، مناسک حج، اعیاد و... ۵- افزایش شناخت و درک متقابل و پژوهش‌های علمی و تاریخی مشترک ۶- تلاش برای یکسان‌سازی قول و فعل منادیان و کارگزاران وحدت ۷- پدید آوردن شعارها و نمادهای وحدت‌آفرین و پرهیز از تفرقه را متبلور کرد از جمله مصادیقی که در آن می‌توانیم الگوبرداری دیگر کشورها را شاهدیم، ارائه مدل حکومتی با نگرش جهانی است. اندیشه حکومتی امام واجد، ویژگی نجات‌بخشی برای همه ملت‌ها مسلمان است. و بر این اساس در خطابات امام، مخاطب صرفاً مسلمانان ایران نیستند بلکه مسلمانان در تمامی جهان و حتی ملت‌ها مستضعف جهان صرف نظر از نژاد و ملیت و دین نیز مدنظر ایشان است. امام با این بیان زوایایی از فقه شیعه را در قالب حکومتی اسلام تبیین و تئوریزه نمود، که با حفظ ارزش‌های بومی ظرفیت و

قابلیت تعمیم به تمامی کشورها در نظام فعلی جهان (ملت - دولت) را داراست و از جمله برجستگی‌های انقلاب اسلامی احیای تشکیل حکومت اسلامی که در راس هرم مدیریتی آن رهبری دینی عامل انسجام ارکان نظام اسلامی در حین استقلال قوا (اصل ۵۷ ق.ا.ج.ا.ا.) و الهام بخش لزوم حفظ اهداف و اقتدار کشور از آسیب و بحران می‌باشد. امروزه مؤثرترین نوع رهبری، رهبری الهام بخش است که در آن از قدرت اجبار و اقتدار استفاده نشود بلکه، از ظرفیت‌ها و عقاید مشترک افراد به عنوان عامل پیوند و تأثیرگذاری استفاده شود که با ایجاد بصیرت، نگرش افراد به جهان اطراف خود تغییر می‌یابد و انسان‌ها هدفدار و هدفمند عمل می‌کنند. امام به‌عنوان رهبری الهام بخش و تحول آفرین با تأثیرگذاری و بصیرت بخشی مسلمان باعث ارتقاء فهم و درک مسلمانان شدند و با ایجاد یک زمینه مشترک روانی بهره‌گیری حداکثری را از توان مسلمان در راستای همبستگی و انسجام نمودند.

۱-۷. ابتکار عمل رهبری در انسجام مسلمین جهان در دهه دوم تا چهارم انقلاب اسلامی

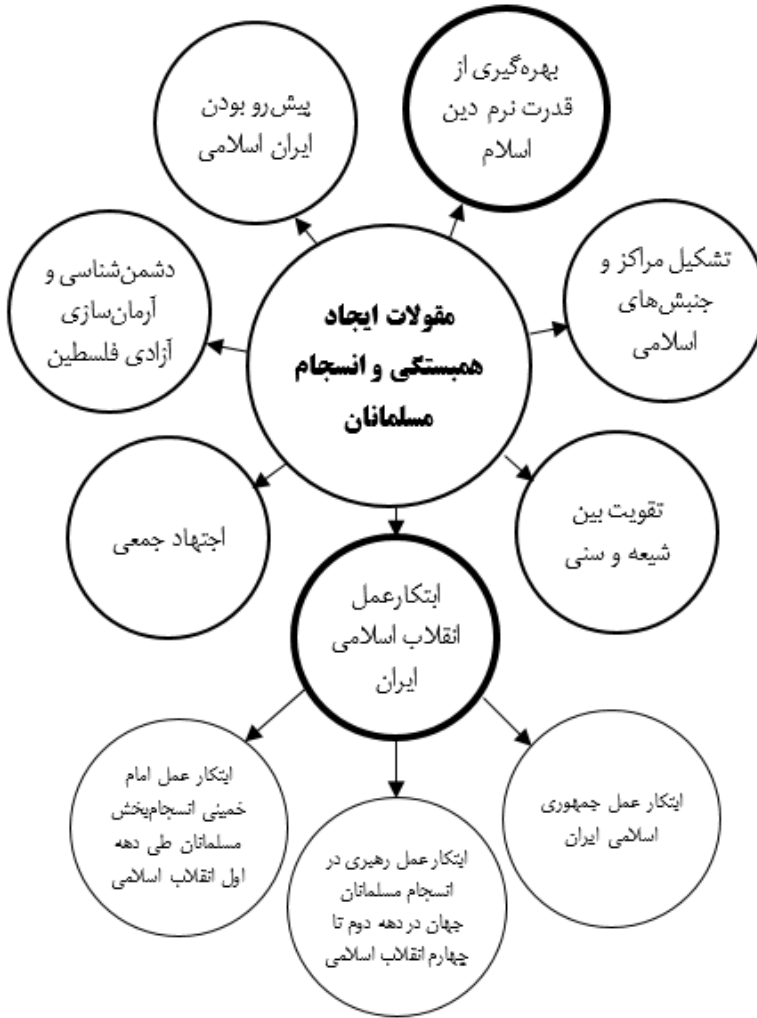
در راستای استواری هر چه بیشتر بنای همبستگی با استفاده از دشمن مشترک، سال ۱۳۸۶ به تدبیر رهبر انقلاب، به نام «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» نام گرفت. این نام گذاری از جمله ابتکارات رهبری در راستای اتحاد ملی در داخل و از سوی دیگر انسجام امت مسلمان بوده است. مرکز ثقل این ابتکار در حرکت جدیدی بود که امت اسلام فراخوانده شدند تا دشمن مشترک خود را شناخته و برای براندازی آن هر چه منسجم تر عمل نمایند. در دیدگاه رهبری دشمن اصلی امت مسلمان اسرائیل بود و بر اساس حرکت جدیدی که در منطقه آغاز شده است. مقام معظم رهبری از مسأله فلسطین با عنوان «جراحی عمیق بر پیکر امت اسلامی است یاد می‌کنند.» (بیانات ۱۳۸۷/۷/۱۰) و می‌فرمایند: «نظر ما نسبت به مسائل فلسطین روشن و واضح است. ما راه‌حل فلسطین را نابودی رژیم اسرائیل می‌دانیم. (بیانات ۷۰/۰۵/۲۸) در مسأله‌ی فلسطین، آنچه که هدف است، استنفاذ فلسطین است؛ یعنی محو دولت اسرائیل. (بیانات ۶۹/۰۹/۱۳) مبارزان جهاد و حماس باید بر تلاش و عزم و همت خود بیفزایند، کرانه‌ی غربی راه پرافتخار همیشگی را با قدرت و استحکام بیشتر پی‌گیرند، ملت‌های مسلمان پشتیبانی واقعی و جدی از فلسطین را از دولت‌های خود مطالبه کنند، و دولت‌های مسلمان صادقانه در این راه گام نهند. (بیانات ۹۳/۰۷/۰۸) این دولت‌های عربی که اطراف ما هستند، اینها باید بدانند آمریکا قابل اعتماد نیست، آمریکا به اینها به چشم ابزار نگاه می‌کند؛ (بیانات ۹۵/۰۵/۱۱) رهبری تأثیر بحران فلسطین را در بیداری اسلامی چنین بیان داشته‌اند: ظلم و زورگویی روزافزون رژیم

صهیونیستی و همراهی برخی حکام مستبد و فاسد و مزدور آمریکا با آن از یک سو و سر بر آوردن مقاومت جانانه فلسطینی و لبنانی و پیروزی معجزه آسای جوانان مومن در جنگهای لبنان ۲۲ و ۳۳ روزه غزه از سوی دیگر، از جمله ی عوامل مهمی بودند که اقیانوس به ظاهر آرام ملت‌های مصر و تونس و لیبی و دیگر کشورهای منطقه را به تلاطم در آوردند، انتفاضه اقصی حتی در خارج از مرزهای جغرافیائی فلسطین، عموم ملت‌های مسلمان و عرب را به صحنه بکشاند. (بیانات ۱۳۹۰/۷/۹)

اسرائیل روز به روز ناامن‌تر خواهد شد؛ چه توافق هسته‌ای بشود، چه نشود؛ این را بدانید امنیت اسرائیل تأمین نخواهد شد چه توافق هسته‌ای بشود و چه نشود. (بیانات ۹۳/۰۹/۰۶) قدرت استکباری آمریکا هم از بین خواهد رفت، او هم متلاشی خواهد شد، این قدرت جهنمی ماندنی نیست، اسرائیل هم ماندنی نیست. (بیانات ۷۰/۰۵/۳۰). ریشه‌ی صهیونیست‌ها باید از خاورمیانه کنده شود. (بیانات ۷۳/۱۱/۱۴). بر این ایران اسلامی اساس انسجام امت مسلمان را در دستور کار در روابط کشورهای مسلمان گرد آرمان مشترک امت اسلام قرار داده و با ابتکار عمل نشستی را با عنوان «اجلاس بین المللی بیداری اسلامی» شهریور ۱۳۹۰ با حضور ۵۰۰ اندیشمند و متفکر خارجی از ۸۰ کشور دنیا برگزار نمود. در پایان بر «بیانیه پایانی» توافق نمودند که موضوع محوری آن تشکیل «مجمع جهانی بیداری اسلامی» و تهران مکان دائمی دبیرخانه مقرر گردید شرکت‌کنندگان در اجلاس بر چگونگی ادامه حرکت‌های کشورهای اسلامی و ضرورت انسجام بخشی به آن و همگرایی مسلمانان در منطقه و جهان با محوریت ج.ا.ا تأکید کردند و با تصویب بیانیه‌ای به‌عنوان «سند بنیادی، نقشه راه امت مسلمان» را در دوازده بند اعلام نمودند تحولات پیش‌رو در پهنه جغرافیای جهان اسلام، دبیرخانه دائمی مجمع جهانی بیداری اسلامی را، بر آن داشت که در جهت تبیین نقش زن مسلمان در رسیدن انقلاب‌ها به اهداف خود، اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی را با بیش از ۱۳۰۰ زن فعال در عرصه بیداری اسلامی از ۸۵ کشور جهان تشکیل و اجلاس بین‌المللی «زنان و بیداری اسلامی» با حضور زنان نخبه و فرهیخته و اجلاس بین‌المللی «جوانان و بیداری اسلامی» با حضور بیش از ۱۱۰۰ میهمان از بیش از ۷۰ کشور جهان و نشست علما جهان اسلام برگزار کند. (قوی و امیرلو، ۱۳۹۴: ۱۶۹-۱۸۸). شرکت‌کنندگان در اجلاس بر چگونگی ادامه حرکت‌های کشورهای اسلامی و ضرورت انسجام بخشی به آن و هم‌گرایی مسلمانان در منطقه و جهان با محوریت ج.ا.ا تأکید کردند و با تصویب بیانیه‌ای به‌عنوان «سند بنیادی، نقشه راه امت مسلمان» را در دوازده بند اعلام نمودند. و برای بازگشت به عزت و کرامت اسلامی و ملی، استقلال ملت‌های مسلمان و آزادی از اسارت

فکری، سیاسی و اقتصادی قدرت‌های استکباری، تأکید کردند، امت اسلامی نیازمند وحدت و همدلی آحاد مردم است که این امر خطیر، جز در سایه خودباوری دینی و تمسک به تعالیم حیات بخش اسلام میسر نمی‌گردد. بالندگی و استمرار جنبش‌های اسلامی و پیروزی و تداوم جنبش بیداری اسلامی در کشورهای مختلف مبتنی بر شرایط بومی همان کشورها است. گسترش موج بیداری اسلامی موجب افزایش توطئه‌های دشمن از جمله جنگ نرم علیه امت اسلامی گردیده دارد و نهضت‌های فعال اسلامی باید با هوشیاری و بهره‌گیری از راهکارهای خلاق و ابزارهای پیشرفته متناسب مانع توفیق این تلاش‌ها گردند. با توجه به اینکه اختلاف در صفوف انقلابیون و درگیری‌های قومی، فرقه‌ای، قبیله‌ای و مرزی، امت اسلامی را تضعیف کرده و به دشمنان اسلام فرصت می‌دهد تا توطئه‌های خود را علیه مسلمانان عملی سازند. ضروری است آحاد مردم و رهبران نهضت‌های اسلامی ضمن به رسمیت شناختن و مدیریت تفاوت‌ها، از فروافتادن در دام اینگونه درگیری‌ها، تکفیر و تخطئه یکدیگر پرهیز نمایند و زمینه مقابله و فشار علیه مسلمانان در جهان را فراهم آورد. برای تضمین استمرار و بالندگی جنبش از طریق گسترش ارتباط و همکاری، انتقال تجربیات، رصد و تحلیل تحولات، شناسایی فرصت‌ها و تهدیدها و ارائه راهکارها، «مجمع جهانی بیداری اسلامی» تشکیل شده و دبیرخانه دائمی آن در تهران تاسیس می‌گردد. دبیرخانه ضمن پیگیری مصوبات این اجلاس، تمهیدات لازم را برای برگزاری اجلاس‌های دوره‌ای و نشستهای تخصصی فراهم ساخته و ارتباط مستمر میان اندیشمندان و فرهیختگان امت مسلمان را ساماندهی می‌کند. با توجه به اهمیت فلسطین، در اولین اجلاس آزادی سرزمین‌های فلسطین و بازگشت آوارگان و اعاده حقوق از دست رفته مردم مورد اتفاق قرار گرفت. «به هر تقدیر فلسطین یکی از محرک‌های اصلی نرج تفکر ایجاد امت واحده اسلامی است و این باور را ایجاد کرده است که آن کسی که بر مسجدالاقصی تسلط دارد، مسجدالحرام را نیز در تسلط خواهد داشت، برخی از نویسندگان همچنین مساله فلسطین را سرآغاز موج دوم بیداری اسلامی... می‌دانند». (گنجی، ۱۳۸۸: ۹۲-۹۴)

نمودر شماره ۱: مقولات ایجاد همبستگی و انسجام مسلمانان

راهکار عملیاتی مقابله با دشمنان، پیوند شبکه‌ای ظرفیت‌ها با هدف همبستگی و انسجام در راستای همبستگی لازم است و «باید برنامه‌ای را جهت دگرگونی امتی در سرتاسر جهان سکنی دارند، اخذ نماییم هیچ برنامه‌ای برای تحول امت واقع‌گرایانه و مبتنی بر قرآن و سنت حضرت محمد نخواهد بود، مگر اینکه ابتدا در صدد بیرون راندن آثار خبیث ناسیونالیسم و تمام نظام سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آن از جسم امت برآیم. اکنون مرزهای بین کشورهای اسلامی

مسلمان‌نشین بی‌معنی است و باید همگام با تبدیل حکومت‌های ملت‌گرا به حکومت اسلامی، مرزها به‌صورت «باز و آزاد» در آید. (صدیقی / ۱۳۷۵: ۱۲۴) بر این مبنا بدیهی است که با شناسایی ظرفیت‌ها مختلف و ایجاد انسجام به‌شکل شبکه‌ای از ظرفیت‌ها مسیر وزمینه تشکیل امت مسلمان و از سوی دیگر هم‌افزایی که نتیجه انسجام بخشی است به تدریج به منصفه عینیت راه پیدا خواهد کرد. عناوین ظرفیت‌های مقدور مسلمانان در منطقه خاورمیانه و دیگر کشورهای مسلمان در پژوهش انجام گرفته توسط قوی بر مبنای دیدگاه امام خمینی (ره)، رهبری نظام و عملکرد جمهوری اسلامی ایران را می‌توانیم در نمودار شماره ۲ مشاهده کنیم.

نمودار شماره ۲: پیوندهای شبکه‌ای ظرفیت‌ها با هدف انسجام مسلمانان

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی در سال ۱۹۷۹ مهمترین عامل رشد فزاینده گروه‌های اسلامی در جهان بوده است که همین مقوله موجب انسجام و هم‌گرایی ملت‌های مسلمان و امت اسلامی گردیده. این تأثیر به دلیل عقیده مشترک بین مسلمانان اعم از شیعه و سنی در ایمان به اسلام و رسالت پیامبر(ص)، قبله مشترک، کتاب مشترک و اشتراک در بسیاری از آموزه‌های دینی از جمله لزوم تلاش برای برقراری صلح و برادری و برابری ایمان است. نکته دیگر اینکه در مقابل این عقاید مشترک متأسفانه نظام سلطه و در رأس آن آمریکا و اسرائیل به عنوان دشمن مشترک تهدید کننده هویت اسلامی مسلمانان و حقانیت کیان اسلام هستند و ضلع دیگر اشتراک ایران و کشورهای اسلامی اهداف مشترک در برقراری و تشکیل امت واحده یا به تعبیر دیگر احیاء تمدن نویت اسلامی است که با احتزاز پرچم «لا اله الا الله» به تعبیر امام و رهبر انقلاب اسلامی زمینه‌ساز و محقق خواهد شد. حاصل اینکه، مثلث عقیده مشترک، دشمن مشترک و هدف مشترک عناصر شکل دهنده قدرت نرم انقلاب کبیر اسلامی ایران مبتنی بر مهمترین عامل انسجام مسلمانان یعنی دین بوده است. بی‌تردید انقلاب اسلامی دارای ویژگی‌هایی است که بعد از پیروزی بر نظام بین‌الملل تأثیرگذار بوده و بازتاب‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را در پی داشته است. تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم کشورهای اسلامی از ایران در اهداف، شعارها و روابط فی‌مابینی غیرقابل انکار می‌نماید آغاز جنبش‌ها در کشورهای اسلامی، مصداق عینی انسجام‌زایی و الهام بخشی انقلاب اسلامی در منطقه و کشورهای اسلامی می‌باشد که واقعتاً الگوگیری از این تحول بزرگ قرن - انقلاب اسلامی - را به عینه آشکار می‌کند. از سویی دیگر انقلاب ایران با به چالش کشیدن شرق و غرب در نظام بین‌المللی موجب ایجاد تزلزل در گفتمان لیبرالیسم و سوسیالیسم شده است و منافع آنان را که در گرو حمایت از مستبدان سرسپرده در کشورهای اسلامی می‌باشد، را مورد مخاطره قرار داده. بر این مبناست که انقلاب اسلامی با هدف، حمایت از ایجاد همبستگی و انسجام که زمینه‌ساز هم‌گرایی و در تداوم آن تسهیل کننده تشکیل امت واحده اسلامی را که از جمله مهمترین اهداف مسلمانان می‌داند. در شرایطی که غرب قابلیت‌های خود را در هدایت «انسان» در چارچوب رهاوردهای فرهنگی - اجتماعی از دست داده و عصر پایان «ایسم‌هایی» که هر یک در تلاش برای جستجو و تجویز نظام کمال مطلوب خود با آزمون و خطای بسیار به پایان خود نزدیک شده است و خلأ قانونمندی برای هدایت جامعه بشری به‌طور عام محسوس شده است. بیان نظریاتی با تأکید بر این که اکنون پدیده کشور - ملت به‌عنوان

واحد تحلیل بین‌المللی رنگ باخته است و تعارضات در آینده نه برسرخاک و ایدئولوژی بلکه، جنگ تمدنی خواهد بود. بسیاری از اندیشمندان غربی اکنون اذعان کرده‌اند که راه‌حل برون رفت از بحران‌های معنویت و چالش‌ها و بحران‌های اقتصادی، پیروی از قوانین اقتصادی و اخلاقی قدرت نرم اسلام است. با توجه به قابلیت‌های اسلام و خلأ حاکم بر جامعه بشری، مهمترین وظیفه مسلمانان، تبیین ساختارهای و کارکردهای حیات بخش دین، برای جهانیان باشد که این امر محقق نخواهد شد جز در سایه یک عنصر اساسی و بنیادین که همانا انسجام و همبستگی و هم‌گرایی دینی مسلمانان است. دشمنان به خوبی پی به قدرت نرم اسلام به‌عنوان دینی با ظرفیت جهانی پی‌برده‌اند. این موضوع مسلمانان را در برابر حوادث تازه‌ای قرار می‌دهد که جز در سایه همدلی، همراهی در مقابله با دشمنان و بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها و ابتکارات (با تکیه بر قدرت نرم اسلام) و پرهیز از خشونت و تنش، مطالبات آنها محقق نخواهد شد. در این بین بهره‌گیری از ابتکارات و تجربیات انقلاب اسلامی ایران برای هم‌گرایی مسلمانان به‌طور عینی یک ظرفیت بی‌بدیل انسجام بخش می‌باشد.

منابع

- اسلامی، سعید؛ سلمان تبارسوته، محمد(۱۴۰۰). بازتاب انقلاب اسلامی ایران در آمریکای لاتین (مطالعه موردی: جمهوری بولیواری ونزوئلا). راهبرد سیاسی، ۵(۱۹)، ۱۰۹-۱۲۸.
- پورقربان، محمد(۱۴۰۱). نقش انقلاب اسلامی ایران در افول قدرت آمریکا در اندیشه و مکتب دفاعی امام خامنه ای (حفظه الله)، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۳۲)، ۱۱۵-۱۴۲.
- جدیدی، علی؛ نصیری، سوناز؛ برزین، سید صاحب(۱۴۰۰). منابع قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق (۲۰۲۰-۲۰۱۰). مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴)، ۲۹-۵۴.
- حجازی، سید امین(۱۴۰۱). نقش حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) در دفاع مقدس در دوران ریاست جمهوری (۱۳۶۰-۱۳۶۷)، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۳۰)، ۱۸۵-۲۰۹.
- حسن خانی، سعید(۱۴۰۰). ایران و محیط امنیتی تغییر یافته (الزامات و راهبردها). راهبرد سیاسی، ۵(۱۹)، ۶۲-۲۳.
- حمیدی، سعید(۱۴۰۰). تجلی عناصر تمدن اسلامی در پیاده روی اربعین، قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران. مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴)، ۵۵-۸۳.
- رادمهر، محسن؛ علی پور، عباس و سعادت، حسن(۱۴۰۱). بررسی زمینه‌های ژئوپلیتیکی بروز جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۳۲)، ۷۰-۴۵.
- روحی، مهدی؛ فیروزکوهی، مهدی؛ حسینی، حسین(۱۴۰۰). الگوی کاربست قدرت نرم در نفوذ فکری - فرهنگی غرب بر جریان روشنفکری دینی و نسبت آن با امنیت نرم ج.ا.ا. مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴)، ۱۰۳-۱۳۲.
- سجادی، عبدالقیوم(۱۳۸۳). دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. سوری، حسین؛ رنجبر، قاسم؛ محمدی، محمدرضا(۱۴۰۱). تحلیل جایگاه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در بازدارندگی دفاعی. مطالعات دفاع مقدس، ۸(۲)، ۱۶۳-۱۸۳.
- صباحی، مجتبی؛ محمدی، داود و جعفری فر، احسان(۱۴۰۱). بررسی مبانی فکری راهبرد دفاعی از دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۲۹)، ۱۹۱-۱۶۷.
- عباسی، مجید؛ محمودزاده، فاطمه(۱۴۰۱). تحلیلی بر حمایت ایدئولوژیک ایران از محور مقاومت اسلامی در غرب آسیا. مطالعات دفاع مقدس، ۸(۲)، ۱۱۵-۱۳۴.
- علایی، حسین(۱۴۰۱). بررسی و ارزیابی راهبردهای رژیم بعث عراق در جنگ با جمهوری اسلامی ایران، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۳۱)، ۱۸۵-۲۰۸.

علی پورگرگی، محمود؛ سامری، نادیا (۱۴۰۰). دگردیسی قدرت سیاسی شیعیان عراق با تأثیرپذیری از انقلاب اسلامی ایران. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۲)، ۱۰۳-۱۱۹.

عنوانی، سید حامد؛ فخار نوغانی، وحیده؛ سید موسوی، سید حسین؛ حسینی شاهردوی، سید مرتضی (۱۴۰۰). واکاوی تأثیر ابداع «واژه سازی» و «نهاد سازی» در سبک زندگی سیاسی امام خمینی (ره). راهبرد سیاسی، ۵(۱۹)، ۶۳-۸۳.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. قوی، نیره، امیرلو، محمد علی (۱۳۹۴). بازشناسی و ویژگی‌های و نقش جمهوری اسلامی ایران در راهبرد کلان وحدت و هم‌گرایی امت مسلمان، مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۲(۴۱)، ۱۶۹-۱۸۸.

قربانی گلشن آباد، محمد (۱۴۰۰). دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ (مطالعه موردی: عربستان سعودی). مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴)، ۲۷۱-۳۰۳.

کریمی، حانیه؛ مدرس، محمد ولی؛ کریمی، غلامرضا (۱۴۰۰). سیاست‌های تهاجمی منطقه‌ای عربستان در قبال ایران از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰. راهبرد سیاسی، ۵(۱۹)، ۱۶۱-۱۷۸.

کیاکجوری، کیانوش؛ اسلامی، الماس (۱۴۰۱). ائتلاف سازی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: از دفاع مقدس تا محور مقاومت. مطالعات دفاع مقدس، ۸(۲)، ۱۳۵-۱۶۱.

معصومی، ابراهیم؛ اسلامی، سعید؛ پولادی، کمال (۱۴۰۰). بررسی مقایسه‌ای جامعه‌شناسی اسلام سیاسی شیعی مبتنی بر امامت و رویکردهای انقلاب اسلامی و اسلام سیاسی نوسلفیه مبتنی بر خلافت با تأکید برداعش. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۱)، ۱۵۹-۱۷۸.

میرزایی اغبالغ، احمد؛ مردانی، محمدرضا؛ ساده، احسان؛ امینی سابق، زین العابدین (۱۴۰۰). آرایه مدلی به منظور بررسی عوامل اثر گذار بر شایستگی مدیران تراز انقلاب اسلامی در حوزه فرهنگ و رسانه مورد مطالعاتی سازمان صدا و سیما. مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴)، ۳۰۵-۳۲۷.

نقدی پور، محمود (۱۴۰۰). مساله فلسطین از جنبش خلافت مسلمانان هند تا انقلاب اسلامی ایران. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۱)، ۱۷۹-۱۹۸.